

O'SMIRLARDA GENDER YONDASHUVI ASOSIDA MUMTOZ MUSIQAGA QIZIQISHNI OSHIRISH

Rajabov Shaxzodbek Baxrom o'g'li

Urganch Davlat Pedagogika Instituti

San'atshunoslik kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11295594>

Annotatsiya: Mazkur tezisda milliy mumtoz musiqamizning yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati, ularning hozirgi davrda mumtoz musiqaga munosabati muammolari, umumiy o'rta ta'lim maktabida gender yondashuvi asosida o'spirinlarni mumtoz musiqaga qiziqishni shakllantirish jarayonini amalga oshirishga doir fikr-mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: mumtoz musiqa, gender yondashuv, musiqa madaniyati darsi, o'smirlar, o'smirlarning darsdan tashqari faoliyati, to'garak.

Kirish:

O'zbek xalqining ko'hna va boy musiqa madaniyati asrlar osha qudratli ma'naviyat manbai bo'lganligi o'tmish tarix zarvaraqlaridan ma'lum. Binobarin, milliy qadriyatlarni ajoyib an'analar ila o'zida mujassam etgan an'anaviy musiqamiz xazinasi hanuzgacha badiiy-estetik qiymatini yo'qotmasdan kelmoqda. O'zbek mumtoz musiqa san'ati olamining oltin xazinalari cheksiz va dunyodagi eng qadimiylaridandir. Shu o'lmas mumtoz asarlar xalqimiz o'rtasida professional va havaskor sozandalar, xonandalar ijrosida doimoyangrab, asrlardan-asrlarga, ustozdan shogirdlarga o'tib, mukammallashib, sayqal topib, boyitilib bizning davrimizgacha yashab keldi va xalqimizning bebaho mulkiga aylandi.

O'zbek mumtoz musiqasi serjihat va buyuk ma'naviyat namunasi sifatida namoyon bo'lib kelgan. Binobarin, ushbu musiqa namunalari ijod, san'at turi bo'lib qolmasdan, balki madaniyatning muhim bir qismi sifatida ham o'rganilishi lozim. O'zbek mumtoz musiqasi shunday keng ko'lamli, uning qamrab olmagan mavzulari kamdan-kam topiladi. Xalq o'zi kuylayotgan ashulalarga, dostonlariga, maqomlari va cholg'u kuylariga insonni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashga ta'sir ko'rsata oluvchi tarbiyaviy mavzularni singdira olgan. Ushbu musiqa namunalari orqali xalq yuragidagi dardlarini, mehr-muhabbatini, ishqiy kechinmalarni, orzu-istaklarini bayon qilib kelgan.

O'zbek mumtoz musiqasi haqida alohida mukammal ma'lumot berishning bosh maqsadi umumta'lim maktabi o'quvchilarini o'zbekona musiqa an'analari, qadriyatlari ruhida tarbiyalashga munosib hissa qo'shishdir. Xalqimiz va uning namoyandalari tomonidan yaratilgan ashula va katta ashulalar, dostonlar, maqomlar va turli shakllardagi cholg'u kuylari hamda ularning ijro uslublari va usullari yuzasidan ma'lumot hosil qilish, ular haqida mustaqil fikrni shakllantirish musiqa madaniyati fanining vazifalari hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatimiz musiqiy madaniyatni tijoratlashtirish sharoitida bo'lib, milliy mumtoz musiqamizning qadriyatlarini yo'qotishiga, uning chuqurligi va mazmunining qadrsizlanishiga olib keladi. Hozirgi davrda o'spirinlarning ko'pchilik qismi estrada musiqasini afzal ko'rishadi. Mumtoz musiqaga ijobiy munosabatda bo'ladigan bolalar asosan, musiqa maktablari va qo'shimcha musiqaga ixtisoslashgan ta'lim muassasalari o'quvchilaridir. Shu bilan birga, o'g'il va qizlarning musiqiy qiziqishlari ancha farq qiladi. Qizlar asosan mashhur yoshlar guruhlari tomonidan ijro etilgan zamonaviy estrada qo'shiqlarini afzal ko'rishsa, o'g'il bolalar zamonaviy estradaning janrlari rok, rep va boshqa shunga o'xshagan janrlarning yanada tajovuzkor yo'nalishlarini yaxshi ko'radilar. Buning sababi shundaki, o'spirinlarning musiqa bilan aloqasi,

qoida tariqasida, o'z-o'zidan va nazoratsiz ravishda o'rta maktab devorlaridan tashqarida sodir bo'ladi. Zamonaviy gadjetlardan (telefonlar, planshet kompyuterlar, pleyerlar va boshqalar) foydalangan holda kompyuter o'yinlarini o'ynab, ular o'yinlarning syujetlariga hamroh bo'ladigan va qo'ng'iroq ohanglari (ovozli ogohlantirishlar, signallar va boshqalar) sifatida ishlatiladigan musiqaning kunlik bosimini boshdan kechirishadi. O'smirlarning musiqiy tajribasini to'ldirishning muhim manbai Internet bo'lib, unda asosiy o'rinni ijtimoiy tarmoqlar ("*Telegram*", "*Facebook*", "*Instagram*", "*Twitter*", "*Tiktok*", "*You tube*" va boshqalar) egallaydi.

Umumta'lim maktabida o'spirinlarda mumtoz musiqaga qiziqishni shakllantirish jarayonini pedagogik jihatdan mexanizmlashtirish o'spirinlarda mumtoz musiqaga qiziqishni shakllantirish darajasini oshirish uchun sharoit yaratishni ta'minlaydigan samarali vositadir. Umumta'lim maktabida gender yondashuvi asosida o'spirinlarda mumtoz musiqaga qiziqishni shakllantirish uchun tegishli modellar, texnologiyalar mavjud emas, ushbu jarayonning asoslanishi ushbu maqolaga bag'ishlangan.

Mumtoz musiqaga qiziquvchi o'smirlarni quyidagi toifalarga ajratish mumkin:

- qiziqish darajasi (*past daraja*) - mumtoz musiqa asarlarining yorqin qismlariga o'spirinlarning qisqa muddatli, yuzaki hissiy munosabati bilan tavsiflanadi; mumtoz bastakorlarning tarjimai hollarining individual qiziquvchan, qiziqarli tafsilotlarini bilish, ammo musiqiy faoliyatdagi zaif faollik, bunda ijodiy vazifalarni bajarish faqat o'qituvchi yordamida amalga oshiriladi;

- qiziquvchanlik darajasi (*o'rta daraja*) - mumtoz musiqa asarlarini tinglashda o'spirinlarning uzoq muddatli hissiy hamdardligi, musiqiy obrazning ta'sirchanligini tushunish, mumtoz musiqaning ayrim davrlari vakillarini bilish; ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishi, bunda pedagogik tuzatish faqat individual vaziyatlarda amalga oshiriladi;

- barqaror qiziqish darajasi (*yuqori daraja*) - o'spirinlarning mumtoz musiqa asarlari bilan ishlashdan hissiy zavq olishlari va jahon mumtoz san'atining chuqur, mazmunli asarlarini tahlil qilish zarurati bilan tavsiflanadi; musiqiy ekspressivlik vositalarini tahlil qilish qobiliyati (*ritmik naqshning xususiyatlari, musiqiy asboblarning temblari, janr xususiyatlari*), internetda mumtoz musiqaning yuqori badiiy asarlarini mustaqil ravishda izlash va uni tengdoshlari va o'qituvchi o'rtasida ijtimoiy tarmoqlarda almashishda ifodalangan tadqiqot faoliyati.

O'smirlarda mumtoz musiqaga qiziqishni shakllantirishning boshlang'ich darajasini aniqlash, musiqa darslarida va darsdan tashqari mashg'ulotlarda gender ziddiyatlarini yanada bartaraf etish maqsadida o'spirin qizlar va o'g'il bolalarning musiqiy qiziqishlarini aniqlash zarur.

Gender yondashuvi asosida o'smirlarda mumtoz musiqaga qiziqishni shakllantirish jarayonini uch bosqichini tavsiflash mumkin: *hissiy, intellektual, faoliyat*.

Birinchi bosqichning maqsadi (*hissiy*) o'smirlarning mumtoz musiqaga bo'lgan hissiy munosabatini rag'batlantirishdir. Ushbu bosqichda o'g'il bolalar va qizlarning musiqiy afzalliklarini hisobga olgan holda o'spirinlarda mumtoz musiqiy asarlarning yorqin qismlariga qisqa muddatli hissiy munosabat bildiriladi. Shu bilan birga, o'spirinlar mumtoz bastakorlarning tarjimai hollarining qiziquvchan, qiziqarli tafsilotlari to'g'risida boshlang'ich bilimlarga ega bo'ladilar. O'qituvchi yordamida bajariladigan ijodiy vazifalarni bajarishda musiqiy faoliyat bilan tanishish maqsadga muvofiqdir, bu esa o'spirinlarga qiziqish darajasiga (*past darajaga*) erishishni ta'minlaydi.

Ikkinchi bosqichning maqsadi (*intellektual*) o'spirinlarning mumtoz musiqa sohasidagi bilimlarini boyitishga yordam berishdir. Ikkinchi bosqichda o'spirinlarni musiqiy obrazning ta'sirchanligi bilan tanishtiramiz, uning davomida ular mumtoz musiqaning ayrim davrlari

vakillari to'g'risida bilimga ega bo'ladilar. Gender yondashuvidan foydalanish qizlar (sevgi tajribalari, hayotning romantik lahzalari) va o'g'il bolalar uchun qiziqarli bo'lgan biografik faktlarni tanlashga imkon beradi (*qahramonlik harakatlari, zamonaviy tovushda sport o'yinlarida qo'llanila boshlangan asarlar yaratish*). Mumtoz musiqa asarlarini tinglashda o'spirinlarning hissiy hamdardligi yanada chuqurroq va uzoqroq bo'ladi. Agar kerak bo'lsa, o'qituvchi tomonidan tuzatiladigan ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishi kuchayadi, bu qiziqish darajasiga (o'rtacha darajaga) erishishni ta'minlaydi.

Uchinchi bosqichning maqsadi (*faoliyat*) mumtoz musiqani tushunishda o'spirinlarning mustaqilligini faollashtirishdir. Bunda mumtoz musiqa asarlari bilan muloqot qilishdan hissiy zavq oladigan, jahon akademik san'atining chuqur, mazmunli asarlari bilan muloqot qilish zaruratini rivojlantiradigan o'smirlarning tadqiqot faolligini oshirishga e'tibor qaratamiz. Birgalikda musiqa darslari va darsdan tashqari mashg'ulotlar o'qituvchiga qizlar va o'g'il bolalar teng ishtirok etadigan musiqiy va ijodiy faoliyatni yaratishga imkon beradi. Shuningdek, ular musiqiy ekspressivlik vositalarini (*ritmik naqshning xususiyatlari, musiqa asboblarning temblari, janr xususiyatlari*) tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradilar, bu esa internetda mumtoz musiqaning yuqori badiiy asarlarini mustaqil ravishda izlashga va uni ijtimoiy tarmoqlarda tengdoshlar va o'qituvchi o'rtasida almashishga olib keladi. O'spirinlarda barqaror qiziqish darajasiga erishish (*yuqori daraja*).

References:

1. Каменская, Е. Н. Гендерные стереотипы как социально- психологический феномен [Текст] / Е. Н. Каменская // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - 2012.
2. Sharifzoda. S. Strategies for preparing future teachers for pedagogical activity on the basis of a gender approach/ International Bulletin of Engineering and Technology/ ISSN: 2770- 9124 Impact factor: 8.1/ In Volume 4, Issue 04 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7854298>
3. Gender psixologiyasi / Bern S. M. Genderning ijtimoiy psixologiyasi, L. Tsaruk, M. Moiseev, O. Bogolyubova tomonidan tarjima qilingan // SPb. : Prime Eurosign, 2004. — 320 p. ISBN 5-93878-125-6 tarjimasi (asl ISBN 0-07-009182-X).
4. Filatova A.F. Gender farqlari psixologiyasi va gender psixologiyasi Arxivnaya kopiya / UDC 159.922.2 // Omsk universiteti axborotnomasi. 2007 yil, № 1. ISSN 1812-3996. — S. 125-130.
5. Ugli, R. S. B. (2023). Gender characteristics in music pedagogy. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).
6. Rajabov, S. (2024). O'zbek mumtoz musiqasining o'ziga xos xususiyatlari va ularni o'quvchi- yoshlarni estetik tarbiyalashdagi muhim ahamiyati. Бюллетень педагогов нового Узбекистана, 2(1), 96–99. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/view/26412>
7. Rajabov, S. (2023). Mumtoz asarlarni o'rganishda xonandalik ovozi va uning kuylash texnikasi ustida ishlash. Молодые ученые, 2(11), 4-9.
8. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. – Санкт-Петербург: Питер, 2006. – 293 с